

Верховний
Суд

НАПИСАННЯ ВИРОКУ СУДУ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЕКОЦИД

Микола Мазур

Суддя Верховного Суду,
кандидат юридичних наук, доцент

Ольга Бринзанська,

начальник управління аналітичної та правової роботи
Касаційного кримінального суду департаменту аналітичної
та правової роботи Верховного Суду, кандидат юридичних
наук

Національна школа суддів України

19 вересня 2025 року

ПЛАН

1. Підготовка до написання вироку у кримінальному провадженні: формування позиції судді щодо розуміння екоциду
2. Формування внутрішнього переконання суду щодо винуватості / невинуватості особи у вчиненні екоциду
3. Особливості формулювання обвинувачення в екоциді
4. Окремі питання про докази та доказування у кримінальних провадженнях про екоцид

1. Підготовка до написання вироку у кримінальному провадженні: формування позиції судді щодо розуміння екоциду

Кримінальний кодекс України

Стаття 441. Екоцид

Масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

Кримінальний кодекс України

Стаття 248. Незаконне полювання

2. Ті самі дії, якщо вони вчинені службовою особою з використанням службового становища, або за попередньою змовою групою осіб, або способом **масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу**, або з використанням транспортних засобів, або особою, раніше судимою за кримінальне правопорушення, передбачене цією статтею, -...

Стаття 249. Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом

2. Ті самі діяння, якщо вони вчинені із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншим способом **масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу** або особою, раніше судимою за кримінальне правопорушення, передбачене цією статтею...

Політико-правові визначення ознак екоциду або іншого екологічного злочину, визнаного таким, що досягає порогу екоциду:

«Умисна та серйозна шкода довкіллю» – віддання наказу про спричинення широкомасштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому середовищу (ст. 26 проєкту Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства, редакція 1991 року)

Політико-правові визначення ознак екоциду або іншого екологічного злочину, визнаного таким, що досягає порогу екоциду:

Екоцид – незаконні або безглузді дії, вчинені з усвідомленням того, що існує значна ймовірність заподіяння цими діями **серйозної, широкомасштабної або довготривалої шкоди** навколишньому середовищу (заява про внесення змін до Римського Статуту МКС незалежної експертної групи з БФ "Стоп Екоцид")

Політико-правові визначення ознак екоциду або іншого екологічного злочину, визнаного таким, що досягає порогу екоциду:

Кваліфіковані умисні кримінальні правопорушення проти довкілля – кримінальні правопорушення, що спричиняють **знищення екосистеми**, що характеризується **значним розміром або екологічною цінністю, територією захищеного середовища**, або які завдають вказаним об'єктам або якості повітря, ґрунту чи водному середовищу **широкомасштабної та істотної шкоди, що є незворотною чи довгостроковою**, та обумовлюють катастрофічні наслідки *(Директива Європейського парламенту та Європейської Ради (PE-CONS 82/23) від 27.02.2024)*

Політико-правові визначення ознак екоциду або іншого екологічного злочину, визнаного таким, що досягає порогу екоциду:

Сторони вживають необхідних законодавчих заходів для визначення особливо тяжкого злочину стосовно будь-якого з діянь, визначених у цій Конвенції: якщо їх вчинено умисно та коли такі діяння спричинили руйнування або незворотну, широкомасштабну та істотну шкоду, або тривалу, широкомасштабну та істотну шкоду екосистемі значних розмірів або, яка має екологічну цінність, або середовищу існування в межах охоронюваної території, або якості повітря, ґрунту чи води. *(Конвенція про захист довкілля засобами кримінального права, ухвалена 13 -14 травня 2025 року Комітетом Міністрів Ради Європи)*

Доктринальні визначення екоциду:

Заподіяння **масштабної шкоди, руйнування або втрата екосистеми певної території**, заподіяні діяльністю людини або іншими причинами, що зумовило істотне зменшення можливостей мирно її використовувати *(П. Хіггінс, експерт Комісії ООН з міжнародного права)*

Доктринальні визначення екоциду:

Заподіяння серйозної шкоди будь-якій частині або системі **загальної спадщини людства або екологічній системі Землі** (*В. Кабане, французька правозахисниця, громадянський рух «End Ecocide on Earth»*)

Доктринальні визначення екоциду:

Умисні дії, вчинені як частина широкомасштабних або систематичних дій проти безпеки планети. Такі дії становлять: а) **широкомасштабна, довгострокова та серйозна шкода** повітряю або атмосфері, ґрунтам, водному середовищу, тваринному або рослинному світу або їхнім екологічним функціям; або б) **смерть, незворотна втрата** працездатності або невиліковна хвороба населення або **втрата можливості** володіння та використання земель, територій та ресурсів на **тривалий строк** (Л. Нейре, автор проекту Конвенції проти екоциду)

Потрібно врахувати:

- ❖ екоцид є злочином проти безпеки людства, а не проти довкілля;
- ❖ можливість автономного розуміння одних і тих же термінів, що вживаються у ст. 441 КК та статтях про кримінальні правопорушення проти довкілля;
- ❖ оцінка обсягу шкоди передбачає застосування оцінної категорії «екологічна катастрофа», не визначеної у законодавстві;
- ❖ більший масштаб шкоди навколишньому середовищу

2. Формування внутрішнього переконання суду щодо винуватості / невинуватості особи у вчиненні екоциду

Послідовне надання відповідей на закриті питання:

- ❖ Чи особа вчинила певні діяння, які мали наслідком або могли спричинити наслідки, визначені у ст. 441 КК?
- ❖ Чи має місце наслідок, визначений у ст. 441 КК, або чи створено ризик настання такого наслідку? Чи є причинно-наслідковий зв'язок між діянням та наслідком?
- ❖ Чи такий наслідок можна розглядати як екологічну катастрофу? Чи є вчинені діяння та його наслідки за своїм масштабом та характером такими, що посягають на екологічну безпеку людства?
- ❖ Чи діяння, визначені у ст. 441 КК України, вчинено умисно?
- ❖ Чи особа передбачала або принаймні усвідомлювала, що вчинені нею діяння спричиняють настання наслідків, які за своїм масштабом та характером є екологічною катастрофою, що загрожує екологічній безпеці людства, або створюють загрозу їхнього настання?

Приклад з судової практики

1. Підприємство з 2015 по 2021 рік здійснювало періодичні скиди недостатньо очищених зворотних вод, внаслідок чого від чого відбулось забруднення ділянки протяжністю у 4 км річки, яка протікає в межах 2 областей
2. Контрольними органами фіксувались факти перевищення підприємством окремих граничних показників складу зворотних вод, визначених дозволами на спеціальне водокористування
3. На ділянці річки протяжністю приблизно 4 км від місця скиду зворотних вод до греблі відсутні живі організми, на інших ділянках фіксувалась загибель риби, а вода мала високі показники гострої токсичності
4. У 2021 році підприємством була завершено реконструкцію очисних споруд, після чого у річці відновились популяції риби та водна рослинність

Питання, на які потрібно відповісти у справі:

1. Чи вчинено діяння, що зумовило такий стан поверхневих вод річки, що призвів до отруєння води, що мало наслідком масове знищення живих організмів та/або отруєння водного ресурсу?
2. Чи доведено, що періодичні скиди недостатньо очищених зворотних вод, вчинені протягом кількох років поспіль, завдали такої шкоди, яка відповідає ознакам масовості знищення тваринного світу та/або становить отруєння водних ресурсів?
3. Чи є причинно-наслідковий зв'язок між періодичними скидами недостатньо очищених зворотних вод та інтоксикацією водного ресурсу та загибеллю річної флори та фауни?

Питання, на які потрібно відповісти у справі:

4. Чи може така шкода бути оцінена як екологічна катастрофа?
5. Чи було доведено, що діяння та його наслідки за своїм масштабом та характером такими, що посягають на екологічну безпеку людства?
6. Чи доведено, що діяння вчинені умисно? Чи обвинувачені передбачали або принаймні усвідомлювали, що діяння, вчинені протягом кількох років поспіль, спричиняють або створюють загрозу настання наслідків, що є екологічною катастрофою, що загрожує екологічній безпеці людства?

3. Особливості формулювання обвинувачення у екоциді

Частина перша статті 368, частина третя статті 374 Кримінального процесуального кодексу України

У мотивувальній частині зазначаються формулювання обвинувачення:

у разі визнання особи виправданою – формулювання обвинувачення, яке пред'явлене особі і визнане судом недоведеним;

у разі визнання особи винуватою – формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням:

- ❖ місця та часу;
- ❖ способу вчинення та наслідків кримінального правопорушення;
- ❖ форми вини і мотивів кримінального правопорушення;
- ❖ статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає відповідальність за кримінальне правопорушення, винним у вчиненні якого визнається обвинувачений

Особливості побудови складу злочину екоциду:

Об'єкт злочину екоциду – це екологічна безпека людства, що охоплює безпеку великих груп людей, наслідки посягань на яку є загрозливими або можуть бути загрозливими не лише для окремої держави, регіону чи ще меншого географічного утворення.

Об'єктивна сторона злочину екоциду за КК характеризується складною побудовою, яка охоплює:

- а) діяння (дії, спрямовані на масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери, водних ресурсів або інших компонентів навколишнього середовища);
- б) первинні наслідки (власне масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери, водних ресурсів або інших компонентів навколишнього середовища);
- в) похідний наслідок (створення загрози настання екологічної катастрофи або настання наслідку).

Суб'єкт злочину екоциду – загальний.

Суб'єктивна сторона злочину екоциду – у ст. 441 КК форму вини не визначено (у літературі переважає думка про умисну форму вини)

Важливо пам'ятати:

«37. Законодавець не визначив, хто є суб'єктом кримінального правопорушення за статтею 437 КК. Питання про це необхідно вирішувати з урахуванням змісту і характеру дій, які становлять об'єктивну сторону правопорушення, та можливостей конкретної особи внаслідок їх вчинення впливати на об'єкт посягання, яким є мир як складова міжнародного правопорядку.»

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28 лютого 2024 року у справі № 415/2182/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117555176>.

Важливо пам'ятати:

Автономність розуміння одних і тих же термінів, що вживаються у ст. 441 КК та статтях про кримінальні правопорушення проти довкілля:

- ❖ масовість знищення об'єктів тваринного або рослинного світу як ознака злочинів проти довкілля та ознака екоциду;
- ❖ тлумачення тваринного та рослинного світу, атмосфери та водних ресурсів як в контексті цілісних екосистем;
- ❖ розуміння екологічної катастрофи в контексті її співмірності з масштабом посягання на екологічну безпеку людства

4. Окремі питання про докази та доказування у кримінальних провадженнях про екоцид

Особливості доказування:

- Традиційні докази (документи, висновки експертиз тощо);
- Нетрадиційні докази (докази з відкритих джерел: матеріали з Інтернету, електронних месенджерів, заяви публічних осіб та ін.)

Висновки експертів як доказ у кримінальних провадженнях про екоцид

Екоцид за своєю сутністю є знищенням екосистем, а тому встановлення обставин події злочину, характеру та обсягу шкоди довкіллю потребують спеціальних знань у галузі технічних дисциплін, пов'язаних з охороною навколишнього середовища

Орієнтований перелік видів експертиз:

- ❖ інженерно-екологічна;
- ❖ судово-ветеринарна;
- ❖ гірничотехнічна;
- ❖ інші види експертиз;
- ❖ комплексні експертизи

Дослідження інженерно-екологічної експертизи:

Встановлення розміру відшкодування збитків, які заподіяні державі:

- ❖ у результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря;
- ❖ внаслідок самовільного користування надрами;
- ❖ внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів;
- ❖ внаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України);

Встановлення розміру шкоди, зумовленої:

- ❖ забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, заподіяної лісу внаслідок незаконної вирубки, заподіяної зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів;
- ❖ порушенням законодавства про природно-заповідний фонд;
- ❖ заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів;

Встановлення обставин, організаційно-технічних причин і наслідків виникнення небезпечного техногенного впливу на об'єкти та/або компоненти навколишнього природного середовища

Дослідження інженерно-екологічної експертизи:

Встановлення розміру компенсації за:

- ❖ незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання);

Визначення рівня небезпеки, спричиненої:

- ❖ забрудненням атмосферного повітря небезпечними хімічними речовинами;
- ❖ забрудненням земель небезпечними хімічними речовинами;
- ❖ забрудненням водних об'єктів небезпечними хімічними речовинами;

Визначення істотності шкоди для довкілля спричиненої:

- ❖ незаконною вирубкою лісу;
- ❖ незаконним виловом риби та інших живих водних організмів;
- ❖ добуванням мисливських тварин;

При формуванні питань про характер і обсяг заподіяної шкоди для встановлення її відповідності рівню екологічної катастрофи необхідно, щоб поставлені питання надавали можливість зрозуміти:

- ❖ розмір та екологічну цінність знищеної екосистеми;
- ❖ можливість/неможливість її природного або антропогенного відтворення;
- ❖ потенційні наслідки для людини та її діяльності;
- ❖ орієнтовний обсяг і вартість робіт, які необхідно здійснити для ліквідації наслідків

Обсяг заподіяної шкоди може бути встановлений не лише на підставі висновків експертиз, а й на **основі методик оцінки шкоди, завданої навколишньому середовищу.**

ПРОТЕ:

Основним показником, який визначається на підставі наведених методик є визначення заподіяних збитків для визначення обсягів компенсації державі, **а не розміру фактично заподіяної шкоди.**

Докази з відкритих джерел

В результаті дослідження доказів з відкритих джерел: матеріалів з Інтернету, контенту електронних месенджерів, супутникові знімки, відомостей сервісів Google, заяв публічних осіб можна встановити:

- ❖ обставини вчинення екоциду, способи та засоби, які при цьому було використано;
- ❖ послідовність та перебіг подій, що спричинили наслідки, визначені ст. 441 КК;
- ❖ осіб, присутніх на місці події або осіб, під контролем яких перебувала територія;
- ❖ інших осіб, причетних до вчинення злочину;
- ❖ поточний стан екосистеми

Докази з відкритих джерел

Протокол Берклі – звіт керівних положень щодо використання цифрових даних, які є у відкритому доступі, як доказів у міжнародних розслідуваннях щодо порушень прав людини.

Документ регламентує стандарти:

- ❖ Знаходження;
- ❖ Збирання;
- ❖ Зберігання,
- ❖ Перевірки та аналізу контенту із соцмереж та інших відкритих джерел.

Приклад з практики Верховного Суду

Суди визнали належними та допустимим доказами у справі протоколи огляду з додатками загальнодоступних джерел інформації: офіційного сайту міської ради, відкритих ресурсів у мережі Інтернет, персональних сторінок у соціальних мережах, відеохостингу YouTube, «Telegram»-каналів.

У касаційній скарзі захисник заперечив належність та допустимість як доказів цих протоколів огляду з додатками до них.

Верховний Суд указав, що з метою з'ясування обставин, які підлягають доказуванню, слідчий за участю відповідних спеціалістів провів огляд публікацій в засобах масової інформації через мережу Інтернет і задля збереження доступності інформації у відкритих джерелах, здійснив її цифрове зберігання - архівацію, яка надає змогу захистити та зберігати інформацію з плином часу, включаючи її справжність, доступність, ідентичність, постійність, рендеринг (візуалізацію) та зрозумілість, що корелюється зі стандартами, викладеними у Протоколах Берклі, визнаних Управлінням ООН.

Постанова Верховного Суду від 30.01.2025 у справі №490/6113/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125028785>

КОНВЕНЦІЯ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАХИСТ ДОВКІЛЛЯ ЗАСОБАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА 2025 РОКУ

Преамбула, 10 розділів та 58 статей:

Розділ I. Цілі, сфера застосування, визначення та недискримінація

Розділ II. Спільна політика і збирання даних

Розділ III. Превенція

Розділ IV. Матеріальне кримінальне право

Розділ V. Розслідування, обвинувачення та процесуальне право

Розділ VI. Міжнародне співробітництво

Розділ VII. Заходи захисту

Розділ VIII. Моніторинговий механізм

Розділ IX. Зв'язок з іншими джерелами міжнародного права

Розділ X. Порядок внесення поправок

Розділ XI. Прикінцеві положення

КОНВЕНЦІЯ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАХИСТ ДОВКІЛЛЯ ЗАСОБАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА 2025 РОКУ

- ❖ визначення мінімальних стандартів захисту довкілля у національних законодавствах сторін;
- ❖ поширення дії Конвенції період воєнного стану, збройного конфлікту та окупації (ст. 2);
- ❖ регламентація порядку міжнародного співробітництва у кримінальних справах (ст. 40), передачі інформації (ст. 41) та захисту даних (ст. 42);
- ❖ зобов'язання учасниць Конвенції щодо захисту права потерпілих (ст. 43) та свідків (ст. 44) під час розслідування та судового розгляду, а також прав осіб, які повідомили про правопорушення або співпрацюють з правосуддям (ст. 45);
- ❖ створення механізму моніторингу за виконанням Конвенції, що охоплює створення спеціального Комітету, представників Сторін цієї Конвенції (ст. 46) та представників ПАРЄ, Комісара з прав людини, Європейського комітету з проблем злочинності (ЄКПЗЗ) та інших міжурядових комітетів РЄ (ст. 47).

КОНВЕНЦІЯ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАХИСТ ДОВКІЛЛЯ ЗАСОБАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА 2025 РОКУ:

Розділ IV «Матеріальне кримінальне право»

- ❖ **Підрозділ 1. Забруднення, продукти та речовини:** правопорушення, пов'язані з незаконним забрудненням (ст. 12), з розміщенням на ринку продукції, що порушує екологічні вимоги (ст. 13); з обігом хімічних речовин (ст. 14), радіоактивних матеріалів та речовин (ст. 15), ртуті (ст. 16), озоноруйнівними речовинами (ст. 17); фторованих парникових газів (ст. 18);
- ❖ **Підрозділ 2. Відходи:** правопорушення, пов'язані з незаконними збиранням, обробкою, транспортуванням, відновленням, утилізацією або перевезенням відходів (ст. 19);
- ❖ **Підрозділ 3. Установки:** правопорушення, пов'язані з незаконною експлуатацією або закриттям установки, на якій здійснюється небезпечна діяльність (ст. 20) або використовуються небезпечні речовини (ст. 21);
- ❖ **Підрозділ 4. Судна:** правопорушення, пов'язані з незаконною утилізацією суден (ст. 22) та скиданням забруднюючих речовин з суден (ст. 23);
- ❖ **Підрозділ 5. Природні ресурси:** правопорушення, пов'язані з незаконним забором поверхневих або підземних вод (ст. 24), торгівлею незаконно заготовленою деревиною (ст. 25) та незаконним видобутком корисних копалин (ст. 26);
- ❖ **Підрозділ 6. Біорізноманіття:** правопорушення, пов'язані з незаконним позбавленням життя об'єктів тваринного світу, знищенням, вилученням та володінням охоронюваною дикою фауною чи флорою (ст. 27), незаконною торгівлею охоронюваними видами дикої фауни чи флори (ст. 28), незаконним погіршенням середовища існування в межах охоронюваної території (ст. 29) та незаконним поширенням інвазійних чужорідних видів (ст. 30);

*КОНВЕНЦІЯ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАХИСТ ДОВКІЛЛЯ ЗАСОБАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА 2025 РОКУ:
Розділ IV «Матеріальне кримінальне право»*

Підрозділ 7. Особливо серйозний злочин
Стаття 31 – Особливо серйозний злочин

Сторони вживають необхідних законодавчих заходів щодо заходів для закріплення у внутрішньому праві ознак особливо тяжкого злочину стосовно будь-якого з діянь, визначених у цій Конвенції якщо їх вчинено умисно та коли таке діяння спричинило:

- ❖ руйнування або завдало незворотну, широкомасштабну та істотну шкоди;
- ❖ або тривалу, широкомасштабну та істотну шкоду екосистемі значних розмірів, або яка має екологічну цінність;
- ❖ або середовищу існування в межах охоронюваної території;
- ❖ або якості повітря, ґрунту чи води.

ВИСНОВКИ

1. Екоцид є злочином проти безпеки людства, що має наслідком автономне розуміння одних і тих же термінів, що вживаються у ст. 441 КК та статтях про кримінальні правопорушення проти довкілля.
2. Встановлення ознак шкоди завжди має відбуватись в світлі їхньої оцінки як екологічної катастрофи.
3. Екоциду як злочину проти безпеки людства властиві специфічні ознаки, зокрема, об'єкт посягання та масштаб шкоди, що відрізняють його від злочинів проти довкілля.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!